

Två katastrofer: Guldmyntfoten och EMU

Ur Valentin Sev us (red.), *Per Gahrton. Den pragmatiska vision ren*, Vänbok till Pers 70- rsdag, 2013

Bildandet av EMU kan i framtidens historieböcker komma att beskrivas som det dyrbaraste ekonomisk-politiska experimentet i modern tid. Möjligen överträffat av återinförandet av guldmyntfoten 1924 om man – vilket är fullt möjligt att göra – anser att denna bidrog till nazismens maktövertagande, Förintelsen och andra världskrigets ohyggliga fasor.

Den klassiska guldmyntfoten, *the Gold Standard*, som först infördes i England på 1800-talet, innebar att ett lands valuta var knuten till guld. Landets centralbank förband sig att köpa och sälja guld till ett fast pris, och måste därför alltid se till att mängden mynt och sedlar i omlopp motsvarades av bankens innehav av guld.

Under mitten och slutet av 1800-talet följde en rad länder Englands exempel. De länder som anslöt sig accepterade därmed ett fast pris på guld och därmed också en fast växelkurs gentemot andra medlemmars valutor.

Sverige antog guldmyntfoten 1873, i samband med att vi gick med i den nybildade skandinaviska myntunionen mellan Norge, Danmark och Sverige och införde ett nytt myntslag, den skandinaviska kronan, som var kopplad till guld.

Fram till första världskrigets utbrott 1914 var den klassiska guldmyntfoten, som den skandinaviska myntunionen tillhörde, det helt dominerande valutasystemet i Europa och Nordamerika. Snabbt stigande rustningskostnader, inflation och krig gjorde dock att land efter land övergav guldmyntfoten genom att upphäva rätten att l sa in landets mynt och sedlar i guld.

När guldmyntfoten återinfördes i modifierad form av ett stort antal länder åren 1924-26 skedde detta bland annat mot bakgrund av den tyska hyperinflationen 1923, och världens längtan tillbaka till den stabilitet som guldets ansågs ha representerat. Kritiker saknades dock inte. Exempelvis kallade John Maynard Keynes  r 1924 guldmyntfoten f r en ”barbarisk relik”. Inför återinförandet bedrev flertalet länder en drakonisk  tstrammingspolitik som ledde till en djup depression i början av 1920-talet, men den dominerande uppfattningen bland politiker, även i Sverige, var att detta var ett pris som var värt att betala för att återvinna guldmyntfotens fördelar.

Mellankrigstidens guldmyntfot blev kortlivad. Det tyska krigsskadest ndet efter Versailles-freden 1919 var en tickande ekonomisk och politisk bomb, och n r världsekonomin i slutet av 20-talet drogs ned i den djupa kris som utvecklades till 30-talsdepressionen växte spänningarna, och guldmyntfoten bröts obönhörligen s nder.

Sammanbrottet för tankarna till eurokrisen. De länder som ingick i guldstandarden och hade fasta växelkurser gentemot varandra utvecklades i olika takt, och n r över- och underskotten blev för stora tvingades underskottsl nderna att svara med en stram finans- och penningpolitik som förvärrade depressionen. Liksom i dagens EMU lades hela anpassningsb rdan på krisländerna. Obligationsr ntorna steg och steg, men trots detta accelererade guldflykten. Och eftersom penningmängden i varje land var knuten till centralbankernas innehav av guld blev det omöjligt för länder som förlorade guld att föra en mer expansiv penningpolitik.

Spekulationsvågorna avlöste varandra, liksom så kallade bankrusningar (*bank runs*) då banker tömdes på likvida medel. År 1931 gick den österrikiska storbanken Creditanstalt i konkurs, och därefter gick en rad banker i Europa under sedan desperata kunder försökt rädda sina besparingar. Krisen nådde sin kulmen åren 1932-33, då land efter land försökte bevara sin valutas värde genom en deflationspolitik. Tyska banker drabbades extra hårt, och den politiska utveckling som följde på 30-talskrisen torde vara välbekant för alla.

Guldmyntfoten kan i praktiken sägas ha kollapsat i september 1931, då Storbritannien lämnade. En vecka senare var det Sveriges tur. Ett flertal länder, däribland USA, försökte däremot hålla fast vid guldstandarden ytterligare ett par år, vilket försenade den ekonomiska återhämtningen. I Storbritannien och Sverige kunde en förbättrad internationell konkurrenskraft efter fallen i valutornas värde, i förening med en mer expansiv ekonomisk politik, göra att konjunkturen vände uppåt betydligt snabbare än i USA.

Karl Polanyi om guldmyntfoten

Karl Polanyis klassiker från 1944, ”Den stora omdaning” (*The Great Transformation*), har med rätta rönt ökad uppmärksamhet på senare år. Paralleller har ofta dragits mellan de hot mot demokratin som dagens finanskris utgör och Polanyis analys av fascismens och stalinismens rötter i det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets *laissez faire*-kapitalism. Polanyis varningar för helt oreglerade marknadskrafter, och plädering för behovet av att ”bädda in” marknaderna i politiska, sociala och kulturella institutioner och strukturer, känns lika aktuella idag som då boken skrevs.

Intressant och skrämmande är hans skildring av guldmyntfotens destruktiva roll. Han lägger givetvis inte all skuld för 1930-talets katastrofer på guldmyntfoten, men han menar att den var medskyldig. Några längre citat ur hans analys kan visa hur mycket som stämmer in på eurokrisen – inte minst hur politiker ur alla läger och ideologier tävlade om att återupprätta denna ”barbariska relik”:

”Den ryske bolsjeviken Sokolnikov var den förste av efterkrigstidens statsmän som återupprättade värdet av sitt lands valuta uttryckt i guld; ... il Duce hade lirans guldvärde hugget i sten och förband sig att dö för dess försvar. Det skulle vara svårt att finna några skillnader mellan Hoovers och Lenins, mellan Churchills och Mussolinis yttranden på denna punkt. Det enda som förenade människor av alla klasser, religiösa sekter och samhällsfilosofier var faktiskt tron att guldmyntfoten var absolut väsentlig för det internationella ekonomiska systemets funktion” (s. 34-35).

I Polanyis analys av de sociala och politiska kostnaderna för krishantering – som präglades av ständiga krav på åtstramningar i underskottsländerna – kan man också finna åtskilliga paralleller till eurokrisen:

”Den engelska valutans position hade varit svag sedan 1925. Återgången till guld var inte förenad med någon anpassning av prinsnivån. Bara några få människor var medvetna om det orimliga i den kurs som regering och centralbank, partier och fackföreningar gemensamt hade slagit in på...Man måste alltså antingen skära ned de sociala förmånerna eller sänka växelkursen. Eftersom labour inte kunde bestämma sig för ettdera – en nedskärning stred mot den fackliga politiken och att lämna guld skulle ha bedömts som ett helgerån – knuffades labour bort från sin post, och de traditionella partierna skar ned de sociala förmånerna och

lämnade så småningom guldets...I alla viktiga europeiska länder var en liknande mekanism verksam och med till stor del samma effekter. I Österrike 1923, i Belgien och Frankrike 1926 och i Tyskland 1931 måste ett arbetarparti lämna regeringsämbetet för att 'rädda valutan'... Ständigt var valutan utsatt för fara och med lika stor regelbundenhet lades ansvaret på de uppdrivna lönerna och de obalanserade budgetarna (s. 262-263)...Under guldmyntfoten är den finansiella marknadens ledare, enligt sakens natur, betrodda med att säkra de stabila växelkurser och solida krediter av vilka statsfinanserna huvudsakligen beror. Bankerna har således möjlighet att hindra varje inhemsk manöver i den ekonomiska sfären som de råkar ogilla, antingen de har goda eller dåliga skäl därför. I valuta- och kreditpolitiska frågor måste regeringarna ta råd av bankirerna, som ensamma kan bedöma om en viss åtgärd utsätter kapitalmarknaden och växelkurserna för fara eller ej...Den finansiella marknaden härskar genom panik (s. 264)...Under 1920-talet måste, enligt Genève (Polanyi syftar här på att Genève var säte för Nationernas Förbund, min anm.), de samhällsorganisatoriska frågorna helt underordnas behovet av en återupprättad valuta. Huvudkravet var deflation; de inhemska institutionerna fick anpassa sig bäst de ville...Den envishet med vilken de ekonomiska liberalerna under ett kritiskt decennium i en deflationistisk politiks tjänst stödde en auktoritär interventionism resulterade bara i en avgörande försvagning av de demokratiska krafter som annars kunde ha avvärjt den fascistiska katastrofen.” (s. 268-269).

Att göra fel är mänskligt – och inte för ett ögonblick tror jag att EMU:s skapare och försvarare har haft onda avsikter – men när man läser Polanyi och andra som har analyserat guldmyntfotens ekonomiska och politiska effekter ligger det nära till hands att fråga Europas ledande politiker: Kan ni inte åtminstone göra *nya* misstag? Varför måste ni upprepa dom gamla?

Litteratur:

Polanyi, Karl, "Den stora omdaning", Arkiv Förlag 2002
de Vylder, Stefan, "Eurokrisen", Ordfront 2012